

Belvedere
SPECIAL

- 2 KUNSTFORT ASPEREN PAST BELEID AAN
- 6 HET NIEUWE GEZICHT VAN MUNNIKENLAND
- 8 'HET WAALFRONT WORDT WEER BEDRIJVIG'

Tien jaar samenwerking in cultuurhistorie

De winst van Waterlinie en Belvedere

Ze werken al jaren samen, en over de meeste zaken zijn Frank Strolenberg en Arnold van Vuuren het wel eens. 'Op een ding na,' zegt Strolenberg, projectleider van het Projectbureau Belvedere. 'Naar mijn idee is de gedachte van de verschillende tijdslijnen bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie weinig ontwikkeld. Neem de Vecht. Wat de Waterlinie betreft is die rivier in de eerste plaats een watertoevoer naar een inundatiegebied. Dat het een streek is met een heel eigen identiteit, onder meer door de vele buitenplaatsen, lijkt wel eens te worden vergeten.'

'Daar zit iets in,' reageert Van Vuuren, projectdirecteur van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. 'Voor ons komt de Waterlinie op de eerste plaats. Dat is ook onze opdracht: we moeten die historische verdedigingslijn als herkenbare en beleefbare eenheid in stand houden en ontwikkelen, en dat is al complex genoeg. Bovendien wil ik voorkomen dat je door allianties aan te gaan vertraging en conceptuele verdunning riskeert. Maar we moeten zeker verder kijken dan de Waterlinie alleen, en dat doen we ook.' De projectbureaus Nieuwe Hollandse Waterlinie en Belvedere delen een gemeenschappelijke geschie-

Frank Strolenberg (l.) en Arnold van Vuuren

denis van tien jaar. Toen in 1999 de Nota Belvedere het licht zag, was de Nieuwe Hollandse Waterlinie een van de belangrijkste voorbeeldprojecten, en dat is het al die jaren gebleven. De projectbureaus delen dan ook een fraai kantoor in de Utrechtse binnenstad. 'Het was een bewuste keuze om niet in Den Haag te gaan zitten,' zegt Frank Strolenberg. 'We werken samen met heel veel partners, niet alleen met het Rijk. Het nadeel van deze locatie is dat de lijnen met de departementen wat langer zijn, soms moet je ambtenaren er even aan helpen herinneren dat je één van hen bent, als het ware, maar het voordeel is dat je als onafhankelijk en autonoom wordt gezien.'

'Wij werken beiden in een driehoek waarvan de punten gevormd worden door het beleid, de uitvoeringspraktijk en het domein van de kennisontwikkeling. Tussen die punten moet je verbindingen kunnen leggen en dat vraagt een zekere mate van autonomie. En dat is een belangrijke meerwaarde van ons als projectbureaus.'

Lees verder op pagina 4/5

Een alternatief voor Fort Altena

Samen met het nabijgelegen Fort Bakkerskil wordt Fort Altena in Werkendam de komende periode verder ingericht. Ook wordt een herontwerp van de snelweg voorbereid, evenals de inrichting van een transferium en de opzet van een passende parkeerplaats. Begin maart 2009 zijn afspraken gemaakt om de ontbrekende herinrichtingskosten voor de forten (ca. 2,5 miljoen euro) veilig te stellen. Ook draagt de provincie Noord-Brabant bij aan een studie in het kader van het programma Belvedere waarbij de cultuurhistorische identiteit van de streek centraal staat.

De Waterlinie-agenda

TENTOONSTELLING FORT HOOFDDIJK

Van 4 juli t/m 13 september 2009 vindt in de botanische tuin van Fort Hoofddijk een tentoonstelling plaats van de Amerikaanse kunstenaar Paul McCarthy. Sinds enkele jaren werkt de kunstenaar aan een oeuvre van grote opblaasbare sculpturen, de 'inflatables', gebaseerd op 'antisymbolen' van Amerikaanse cultuur. De tentoonstelling is dagelijks geopend van 10.00 tot 17.00 uur. Voor meer informatie: www.mccarthyinutrecht.nl of www.botanischetuinen.uu.nl

FIETSROUTE NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Fietsen langs water is een van de leukste manieren om te genieten van het vlakke Nederland. De Oeverlandroute bundelt dit alles in een doorgaande fietsroute van 350 kilometer tussen Alkmaar en Maastricht. De route loopt ook door het gebied van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Op drie losse fietsbladen van watervast materiaal staan topografische kaarten met de ingetekende route, fietslussen en locaties waar de route fietsknooppunten passeert. U kunt het boekje LF7 Oeverlandroute voor € 17,50 bestellen via www.fietsplatform.nl

DE WATERLINIE IN VOGELVLUCHT

Onlangs verscheen een prentenboek van de hand van Lex Tempelman waarin het verhaal van de Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt verbeeld en verhaald in vogelvlucht. Bij de tekeningen zijn slechts weinig woorden nodig om systemen van inundatie en bouwstructuren van de forten uit te leggen. De Nieuwe Hollandse Waterlinie in Vogelvlucht is te koop in de fortenwinkels en te bestellen bij het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie via info@hollandsewaterlinie.nl. Het boek telt 28 pagina's full colour en kost € 8.

Het engelse landschap van Cornwall

Het landschap op de agenda!

Het landschap is een belangrijk onderscheidend element dat Europa maakt tot wat het is: cultureel en economisch. Dat is een van de belangrijkste conclusies van een serie gesprekken onder regie van de stichting A wider view onder voorzitterschap van de directeur van Erfgoed Nederland. De gesprekken zijn gevoerd met honderden professionals uit Europa, onder wie medewerkers van de projectbureaus Nieuwe Hollandse Waterlinie en Belvedere. Het landschap in Europa staat echter vaak onder grote druk, en beleidsmatig is de aandacht ervoor nergens specifiek belegd of effectief vertaald in instrumenten of organisatie.

In Nederland is de situatie relatief gunstig, het thema landschap staat er hoog op de agenda. Het akkoord van Apeldoorn dat ondertekend werd door een veertigtal organisaties geeft daar blijk van. In de praktijk krijgt de zorg voor het landschap in Nederland toenemende mate vorm vanuit de Belvederefilosofie 'Behoud door ontwikkeling'. Door de Europese professionals wordt de noodzaak gevoeld om het onderwerp en de Nederlandse aanpak hoger op de agenda te krijgen, en ook in Nederland leeft die wens. Op korte termijn wordt daarvoor onder meer door de directeur van Erfgoed Nederland een rondetafelbijeenkomst belegd met alle betrokken partijen om te komen tot een gezamenlijke strategie. ●

Kansen voor cultuurhistorie in Europa

Op 23 april 2009 vond de vierde editie van de 'Netwerkbijeenkomst Cultuurhistorie' plaats tijdens de Restauratiebeurs in Den Bosch. De bijeenkomst stond in het teken van het uitwisselen van kennis en het bundelen van de krachten op het gebied van cultuurhistorie in relatie tot Europa. Landschap- en cultuurhistorie staan meer en meer in de publieke belangstelling en ook de EU heeft cultuurhistorie als onderdeel van de Europese en lokale identiteit hoog op de agenda staan. Peter Ros van het projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie gaf een presentatie over de kansen die Europa de erfgoedsector te bieden heeft. Dit bracht een discussie op gang over het belang van een gezamenlijke lobby en de rol die verschillende organisaties daarin kunnen spelen. De aanwezigen concludeerden dat de cultuurhistorische sector kansen kan creëren door nieuwe samenwerkingsverbanden binnen en buiten de sector aan te gaan, het formuleren van collectieve doelen en een gezamenlijke lobby naar Europa. ●

Voor meer informatie: Peter Ros van het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie, p.g.m.ros@minlv.nl

KunstFort Asperen past beleid aan

Onlangs heeft het bestuur van KunstFort Asperen een aangepast masterplan gepresenteerd, waarin de ambitie voor de toekomstige ontwikkeling van het fort wordt aangegeven. Het belangrijkste onderdeel van het plan blijft de restauratie, die de 'littetekens' die het fort in de loop der jaren heeft opgelopen niet zal wegpoetsen. Het voorstel is het dak gedeeltelijk opnieuw te voorzien van de aarden bedekking, het andere deel blijft zichtbaar voor het publiek om de unieke constructie te kunnen bewonderen. Daarnaast is de bouw van een nieuw paviljoen voorzien ten behoeve van een nieuw restaurant. De huidige taveerne wordt als extra expositieruimte ingericht. Het bestuur heeft TNO gevraagd om een onderzoek te doen naar de mogelijkheid het fort klimatologisch zodanig in te richten dat de vleermuizen kunnen gedijen en de kunstwerken niet worden aangetast. ●

Het dak van Fort Asperen

Een nieuwe naam voor de RACM

De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) heeft een nieuwe naam gekregen. De lange naam van de dienst bleek nogal eens voor spraakverwarring te zorgen, en daarom heeft de nieuwe directeur Cees van 't Veen gekozen voor eenduidige en eenvoudig uit te spreken naam: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bovendien heeft de dienst een opmerkelijk, duurzaam gebouw kantoor in Amersfoort betrokken. ●

Voor meer informatie: www.cultureelerfgoed.nl

Sporen in het land

De dvd 'Sporen in het land' van Frans Hoeben behandelt de verborgen geschiedenis van het landschap tussen Bergen op Zoom en Steenberg, dat met de komst van de A4 in een ander daglicht komt te staan. Weinig mensen weten dat hier ooit de West-Brabantse Waterlinie lag. Hoe kan deze vergeten linie een rol spelen in de toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen? De dvd duurt vier keer 20 min. en kost € 15. Te bestellen bij sngfilm@xs4all.nl.

EEN DECENNIUM

Een sfeer van blijde verwachting herinner ik mij vooral van de startbijeenkomst van Belvedere in 1999, én een lichte verbazing over het feit dat zoveel ministeries samen in staat waren geweest werkelijk op een nieuw idee te komen. Ik had natuurlijk ook wel iets te zeuren: de vrees namelijk dat door het aanwijzen van bepaalde elementen in het landschap als cultuurhistorisch belangrijk, andere delen zouden kunnen worden gezien als tabula rasa, terreinen waarop ontwerper, bestuurder en projectontwikkelaar ongestoord hun gang zouden kunnen gaan. Helemaal ongegrond is die vrees wat mij betreft niet gebleken. Acht jaar na de start van Belvedere publiceerden fotograaf Theo Baart en ik een boos pamflet, Project Nederland, waarin we aandacht vroegen voor de uitverkoop van grote stukken Nederland aan 'de markt'. Maar er zijn zonder enige twijfel onder de vlag van Belvedere interessante dingen gebeurd waarvan anders geen sprake was geweest. Als je op de website van Belvedere de lijst van projecten doorneemt, valt je als eerste op hoe veel grote en kleinere ondernemingen Belvedere heeft gesteund. Ik zie bijvoorbeeld een project dat probeert een alternatief te bieden voor de vaak erg lelijke 'moderne' boerenschuren in Groningen, door middel van een ontwerp dat veel beter in het landschap past. Daar wordt een mens vrolijk van. Wantrouwen voel ik als ik lees over het Project Glastuinbouw in het Friese Terpengebied; daarin doet men met veel omhaal van woorden het cultuurhistorisch belang van het terpenland uit de doeken, om die doeken vervolgens te gebruiken om de echte mededeling te verpakken: dat de glastuinbouw daar enorm gaat uitbreiden. Slim, maar ik moet het nog zien. Bovendien is het stuk niet in het Fries, maar er staat wel steeds nuffig Fryslân in. Fantastisch vind ik, als liefhebber van forten en de Nieuwe Hollandse Waterlinie, wat Belvedere heeft bijgedragen aan het herstel van de Waterlinie. Dit voorbeeldproject beschouw ik als de verwezenlijking van een van de dromen van tien jaar geleden. Lees in Waterlijn van juni 2008 over de plannen met het kleine fort Werk aan het Spoel en u begrijpt waar mijn enthousiasme vandaan komt. Ik vind overigens dat Belvedere helemaal niet moet ophouden. Steden als Zutphen en Deventer (en er zijn er meer) hebben plannen om een 'Ijsselsprong' te maken, dat wil zeggen nieuwbouw te gaan bedrijven aan de overkant van de rivier en zodoende wereldberoemde stadsgesichten uit te wissen. Alleen al om dat te verhinderen moet Belvedere blijven.

WILLEM VAN TOORN, publicist

Vervolg pag. 1

'Iedereen is op zoek naar kwaliteit'

Niet alleen streven het programma Belvedere en het Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie naar beïnvloeding van het speelveld van de ruimtelijke ordening, ook richten ze zich beide op een hoge kwaliteit van de invulling. 'Dat speelde al heel sterk toen we eind jaren negentig begonnen,' herinnert Arnold van Vuuren zich. 'De welvaart was zo toegenomen, dat de gedachte van kwaliteit als noodzakelijke volgende stap zich onvermijdelijk aandeede in alle maatschappelijke sectoren. En dat is zo gebeven, al maken we vanwege de economische crisis wel een wat lastiger periode door. Maar net als Frank denk ik dat je de geest niet meer terugkrijgt in de fles. Iedereen is op zoek naar kwaliteit, niet in de laatste plaats ook de burgers, die zich steeds sterker manifesteren. Dat draai je niet meer terug.'

In de dagelijkse werkwijze vonden de medewerkers van de beide projectbureaus elkaar de afgelopen jaren dan ook moeiteloos, al waren er in de theoretische achtergrond grote verschillen. Belvedere is in de eerste plaats een concept, met als motto 'Behoud door ontwikkeling', dat naar de diverse projecten kan worden vertaald. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is zo'n project, en is dus veel meer op de daadwerkelijke uitvoering gericht. 'Maar waar het om gaat is dat we elkaar begrijpen,' aldus Frank Strolenberg. 'Je kunt eenvoudig een karikatuur schetsen: van ons als wereldvreemde hemelbestormers in een ivoren toren en van de Waterlinie als een broedplaats van fietsroutes en andere kleinschalige verzinsels, maar dat gebeurde dus niet. Er is juist wederzijdse waardering voor de manier waarop we elk onze eigen doelen nastreven, en er is oog voor de manier waarop we dat gezamenlijk kunnen bereiken. De praktijk van de Waterlinie voedt het concept van behoud door ontwikkeling van Belvedere en omgekeerd.'

Het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie kenmerkt zich door een innovatieve aanpak, heeft Frank Strolenberg ervaren. 'Dat geldt op tal van gebieden, bijvoorbeeld voor de manier waarop het ontwerp de omgang met dit erfgoed heeft gekleurd of de wijze waarop de bescherming van dit enorme complex kan samengaan met de ontwikkeling ervan. Maar je ziet het ook in de manier waarop omwonenden bij het initiatief worden betrokken, en de aandacht die er is voor ondernemers. Daar hebben we veel van opgestoken voor andere projecten, in Staphorst en de Beemster onder meer, waar eveneens sprake is van erfgoedontwikkeling. Niet dat de Waterliniemethode in die gebieden één op één wordt overgenomen, maar het is een inspiratiebron.'

Andersom heeft Arnold van Vuuren veel geleerd van Belvedereprojecten als de IJ-oeveren in Amsterdam. 'Dat is veel stadelijker dan de Waterlinie natuurlijk, maar in de manier van kijken en richting geven zijn er grote overeenkomsten. Bij de herontwikkeling van de IJ-oeveren is een van de grote vragen hoe je de geschiedenis van de pakhuizen aan de kades laat terugkomen in de moderne bebouwing. Wat laat je nog zien en waarom, en wat laat je weg? Dat zijn belangrijke vragen, ook voor ons, en het is heel interessant om te zien hoe daar in andere sectoren oplossingen voor worden gevonden.'

Financiële kaders

Ook in het ontwikkelen van financiële kaders wordt intensief samengewerkt tussen de twee projectbureaus. 'Voor de Waterlinie is een duurzame economische ontwikkeling en instandhouding van groot belang,' benadrukt Arnold van Vuuren. 'Je wilt voorkomen dat je afhankelijk wordt van incidentele politieke besluitvorming. Je moet dus zo onafhankelijk mogelijk worden van subsidies en andere overheidsbijdragen, en dat kan alleen door het bereiken van economische zelfstandigheid. Daar hebben we de nodige ervaring in opgedaan, en samen met Belvedere hebben we veel tijd en aandacht gestoken in de ontwikkeling van business cases voor andere projecten.'

'Voor veel erfgoedprofessionals is dat een lastige opgave,' vult Frank Strolenberg aan. 'Men beschouwt de bescherming van cultuurhistorische objecten als een morele plicht, en men legt de rekening daardoor al snel bij de publieke sector neer. Terwijl je op die manier in veel gevallen juist het tegenovergestelde bereikt van wat je eigenlijk wilt. Een structurele afhankelijkheid van overheidssubsidie maakt je kwetsbaar. Je moet daar anders naar kijken, dat is mijn vaste overtuiging. Ik denk dat je erfgoed niet als een probleem moet beschouwen dat geld kost, maar juist als een mogelijkheid die geld kan opleveren.'

'Zelfs bij bestuurders zie je soms enige behoudzucht,' stelt Arnold van Vuuren vast. 'Als er een economische noodzaak is om te ontwikkelen, dan is er meestal geen probleem. Maar een zelfstandige ontwikkeling vanuit een eigen motivatie ligt vaak heel gevoelig. Er zijn trouwens ook goede kanten aan die terughoudendheid, laat ik daar duidelijk over zijn. Het voorkomt dat je doorslaat naar de ontwikkelkant, en dat er misbruik wordt gemaakt van de Waterlinie- en de Belvederegedachte. Je wilt niet dat er iets verkocht wordt onder de naam van aansprekend erfgoed, als er respectloos met dat erfgoed is omgegaan.'

Erfenis

Aan het einde van dit jaar is het zo ver: dan wordt het Projectbureau Belvedere opgeheven. 'Ik ben daar niet treurig om, al is het natuurlijk lastig om afscheid te nemen als je er zoveel in hebt geïnvesteerd,' zegt Frank Strolenberg. 'Maar we wisten het toen we eraan begonnen dat we maar tien jaar zouden bestaan. Ons doel was om het thema Behoud door ontwikkeling breed op de agenda te zetten, en dat is gelukt. Nu moeten de projecten en de organisaties zelfstandig verder. We zijn druk bezig om onze erfenis veilig te stellen, onder meer in diverse beleidsnota's en voorstellen voor wetgeving op dit gebied.'

'Wij zullen Belvedere missen, zoveel is zeker,' stelt Arnold van Vuuren vast. 'We hebben van de deskundigheid en het enthousiasme van Frank en zijn team veel profijt gehad.'

De projectdirecteuren van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Belvedere Arnold van Vuuren (links) en Frank Strolenberg werken al tien jaar samen. 'Net als Frank denk ik dat je de geest niet meer terugkrijgt in de fles. Iedereen is op zoek naar kwaliteit, niet in de laatste plaats ook de burgers. Dat draai je niet meer terug.'

© Arie de Leeuw

Maar we moeten verder, en dat gaat ook zeker lukken. We kijken net als Belvedere ook steeds vaker over de grens. Zo wordt er samenwerking gezocht met Emscher Park in het Ruhrgebied. Daar heb ik hoge verwachtingen van. 'Onlangs was ik in Strijp 5 in Eindhoven,' besluit Frank Strolenberg. 'Een prachtige plek, met industrieel erfgoed van het hoogste niveau. Die plek is volop in ontwikkeling, en met wie je ook praat: je merkt dat iedereen bezig is met dezelfde gedachte. Hoe definieer je het DNA van zo'n gebied, en hoe zorg je dat dat behouden blijft? Dat is de centrale vraag, en naar het antwoord daarop zijn Arnold en ik al die jaren op zoek geweest.'

Meer informatie over deze projecten op www.belvedere.nu

Projecten Nieuwe Hollandse Waterlinie met subsidie van Belvedere:

Baileybrug bij de Plofsluis, Nieuwegein

Gebiedsaanpak 4 Lunetten, Utrecht

© bureau OKRA

Waterproof Asperen/Hotel Belvedere

- 2000** Onderzoek naar potenties Plofsluis, Nieuwegein
- 2000** Herinrichting en ontsluiting Nieuwe Hollandse Waterlinie
- 2000** Klimatisering van met grond afgedekte gebouwen in de NHW
- 2000** Ontwikkelingsvisie Waterlinielandschap langs de Lek
- 2000** Waterproof Asperen/Hotel Belvedere
- 2001** Cultuurhistorie in de Bommelerwaard (Landschapsplan Bommelerwaard, visie en uitvoeringsprogramma)
- 2001** De Nieuwe Hollandse Waterlinie gebiedsvisie Zuid
- 2001** Water langs de Linie
- 2001** Toeristisch recreatief marketingactieplan Nieuwe Hollandse Waterlinie
- 2001** Project Utrecht in de verdediging/Visie Utrecht-Oost: NHW en landgoederen
- 2003** Waterfront, Woudrichem
- 2003** Fort Asperen/Extra Forte (Fort Asperen van torenfort tot cultuureiland)
- 2004** Gebiedsaanpak 4 Lunetten, Utrecht
- 2005** Landgoed Kraaiveld, Woudrichem
- 2008** Atlas versteende ridders (subsidie voor de publicatie van het onderzoek/werkboek uit 2005)
- 2005** In de lijn van versteende ridders

Het nieuwe gezicht van Munnikenland

Ten oosten van Slot Loevestein wordt hard gewerkt aan een noodzakelijke herinrichting van het historische gebied Munnikenland. 'We krijgen een plek die als enige in Nederland de situatie weergeeft van voor de aanleg van de dijken.'

Het is een gebied met een geweldige geschiedenis. Op de plek waar Maas en Waal samenkomen, in het puntje van de Bommelerwaard, leefde en werkte in de dertiende eeuw een groep monniken die het gebied zijn naam heeft gegeven: Munnikenland. Ook stond er een kasteel, of eigenlijk meer een huis met een gracht erom, schuren, stallen, boomgaarden en landerijen, dat pas aan het einde van de negentiende eeuw is gesloopt. Op een terp stond een voor- naam rechthuis, en bovendien speelde het gebied van oudsher een belangrijke militaire rol. Het nabijgelegen Slot

Loevestein en de batterijen Brakel en Poederoijen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie getuigen er nog van.

'Dit is altijd een grensstreek geweest, al vanaf de Romeinse tijd,' vertelt Ger de Vrieze van het waterschap Rivierenland. 'En bovendien heeft het een bijzondere ontginningsgeschiedenis. De monniken hebben een typisch dertiende-eeuws verkavelingspatroon gekozen, dat nog steeds in het landschap is waar te nemen, vooral buitendijks. Die cultuurgeschiedenis, daar moeten we iets mee doen. Dat is de uitdaging die de Projectbureaus Belvedere en Nieuwe Hollandse Waterlinie ons hebben gesteld.'

RUIMTE VOOR DE RIVIER

Ger de Vrieze is projectleider Munnikenland bij het waterschap Rivierenland. Niet alleen moet hij samen met alle betrokkenen een nieuwe betekenis zien te geven aan het cultuurhistorische erfgoed van het gebied, ook en vooral moet er een uitwerking worden gegeven aan het project Ruimte voor de rivier. In dat kader krijgt Munnikenland de komende jaren een nieuwe functie: de dijk wordt verlegd, en bij hoog water komt het gebied onder water te staan. Dit met als doel de regio beter te beveiligen tegen overstromingen.

De traditionele agrarische functie gaat hiermee verloren. 'Dat is spijtig,' beaamt Ger de Vrieze, 'al blijft er nog ruimte voor extensieve veehouderij. Maar er wordt ook veel gewonnen. We krijgen een plek die als enige in Nederland de situatie weergeeft van voor de aanleg van de dijken. Het wordt een kom, omringd door oeverwallen, die naar verwachting een paar keer per jaar zal overstromen en dan naarmate het voorjaar vordert langzaam leegloopt.'

Daarnaast is er zoals gezegd veel aandacht voor cultuurhistorie. 'We willen natuurlijk niet terug naar de tijd van de monniken, maar we willen wel zichtbaar en beleefbaar maken hoe het er uitzag, en we willen laten zien wat er destijds is gebeurd. De locaties van het middeleeuwse kasteel, van het rechthuis, en van de boerderij van waaruit de monniken het gebied hebben ontgonnen zijn precies bekend. Wij zullen de plekken in elk geval gaan markeren en er indien mogelijk een nieuwe bestemming aan geven. Dat laatste geldt ook voor de batterijen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die overigens ook in de nieuwe situatie binnendijks blijven liggen.'

Het project moet in 2015 zijn afgerond. 'Dat wil zeggen, dan moet het gebied in ieder geval aan de nieuwe veiligheidseisen voldoen. Voor de cultuurhistorie kunnen we ook in de periode daarna nog aanvullende projecten opstarten. Gezien de bijzondere geschiedenis van dit gebied, en de speciale uitstraling die dat met zich meebrengt, juist ook voor de bewoners, heb ik er alle vertrouwen in dat dat gaat lukken.' ●

© Arie de Leeuw

'We wilden een mooie naam voor ons project'

Het was 1999, en we zaten in een projectgroepje van ambtenaren met belangstelling voor cultuurhistorie. Ik was de enige van het ministerie van VROM die zich met dat thema bezighield, het was meer een soort hobby eigenlijk. We hadden iets overmoedigs over ons, we wilden iets nieuws beginnen, en we dienden een subsidievoorstel in, dat nog werd gehonoreerd ook. 'Toen kwam de kwestie van de naamgeving aan de orde. We wilden een mooie naam voor ons project, geen dorre ambtelijke aanduiding waar weinigen iets van begrijpen en waar niemand iets voor voelt. Iemand opperde de term Belvedere, en iedereen was direct enthousiast. Alles zat er in: erfgoed, monumenten, cultuurhistorie, goede smaak... Dat werd het dus.'

Jan Wychers was in 1999 beleidsambtenaar bij het ministerie van VROM. Hij is vanaf het begin nauw betrokken geweest bij het Programma Belvedere en het Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie.

SLIM

'Het liep allemaal heel gestroomlijnd, en de nota Belvedere werd zeer positief ontvangen. Ik denk dat de tijd er rijp voor was. We hadden het bovendien slim aangepakt, al zeg ik het zelf, we hadden een paar Kamerleden aan ons gecommiteerd, zodat de eventuele tegenkrachten in de ambtenarij bij voorbaat tot zwijgen werden gebracht. Onze projectleider had direct contact met de directeuren-generaal van de betrokken departementen, dat hielp ook enorm.

'Terugkijkend ben ik eigenlijk stomverbaasd over wat er allemaal tot stand is gebracht. In mijn ambtelijke loopbaan heb ik dat verder nooit meegemaakt. De goede samenwerking met het Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie speelde daarbij ook een rol. We hebben altijd in elkaars nabijheid verkeer, meestal zelfs in hetzelfde gebouw, en we voelden en vulden elkaar aan.

'Cultuurhistorie staat nog steeds hoog op de agenda in de ruimtelijke ordening, en daar ben ik wel een klein beetje trots op. Nogmaals, het hing in de lucht, maar we hebben geloof ik wel een extra duwtje kunnen geven.' ●

‘Het Waalfront wordt weer bedrijvig’

© Arrie de Leeuw

‘Nijmegen is een stad aan de rivier. Dat is altijd zo geweest, en dat wordt de komende tijd alleen maar sterker. Dat heeft onder meer te maken met het Belvedereproject Waalfront, dat ik als een geslaagd voorbeeld beschouw van het motto ‘behoud door ontwikkeling.’ Een vervallen industrieterrein aan de Waal, vlakbij de binnenstad, verandert in een wijk met meer dan 2500 woningen, horeca, winkels en veel groen. Het masterplan is er in geslaagd alle fasen van de geschiedenis van dit terrein een plek te geven, en dat was een hele uitdaging. Want het Waalfront heeft drie tijdlagen: een Romeins, een industrieel en een vestingverleden. Het Romeinse verleden wordt zichtbaar in het stratenpatroon van de nieuwe wijk Quartier Latin. Het aanwezige industriële erfgoed wordt herbestemd en het vestingverleden blijkt onder meer uit de aanwezigheid in de directe omgeving van Fort Krayenhoff, vernoemd naar de naamgever voor het ontwikkelingsplan van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Fort Krayenhoff wordt een landmark in de wijk.’

Ed d’Hondt is voorzitter van het Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie en betrokken bij het onderwijsprogramma Belvedere. Van 1990 tot 2000 was hij burgemeester van Nijmegen.

als burgemeester dikwijls de pers te woord op de ondergelopen kade, gehuld in indrukwekkende lieslaarzen. Dat had als onverwacht effect dat wij van onze zusterstad in Japan een bijdrage kregen voor herbouw van onze stad, waarvan men dacht dat hij helemaal onder water was komen te staan. ‘Al met al keert de komende jaren aan de Nijmeegse Waal de bedrijvigheid terug die hier voor de oorlog te vinden was. Destijds was die levendigheid vooral te danken aan de beurtschipperij, straks is het meer een gevolg van de combinatie van wonen, werken en recreëren. Ik ben als inwoner van Nijmegen trots om daarvan getuige te mogen zijn.’

LIESLAARZEN

‘De nabijgelegen Waalkade heeft voor mij ook een persoonlijke herinnering. Tijdens het hoogwater van 1993 en 1995 stond ik

© LODEWIJK BALJON
landschapsarchitecten